

**XI. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia**  
**Kolozsvár, 2008. május 23-24**

**Mitteleuropa vagy Közép-Európa? Tervezetek a  
társég jövőjéről, 1900-1920**

**Témavezető:**

Dr. Lönhárt Tamás, adjunktus  
BBTE, Jelenkor Története  
és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

**Szerző:**

Toró Tamás  
BBTE, Történelem Kar,  
Történelem szak, IV. év,

A Mitteleuropa fogalmat sokféle képen értelmezték. Az alapvető kérdés, hogy Mitteleuropa egy földrajzilag behatárolt terület, vagy egy civilizatorikus közeg. Mai napig vitatott, hogy az a területnek, amely Mitteleuropa-hoz tartozni milyen országokat fed. A Mitteleuropa fogalom első használói történelmi és földrajzi dimenziókban gondolkodtak.

Heinrich von Treitchke német történész, Mitteleuropa alatt kizárólag Németországot és az Osztrák-Magyar Monarchiát érti<sup>1</sup>. Egy másik német, Joseph Partsch, földrajz tudós írásait elemezve, a Mitteleuropa képünk teljesen megváltozik. Ugyanis Partsch szerint ez a terület Ostend-től Genfig , végig az Alpok mentén el egészen Burgas városáig (bulgár város a Fekete-tenger partján), továbbá a Duna-Delta felé haladva elhagyva Románia északi határát, Ausztria-Magyarország északi határán egészen Németországig.<sup>2</sup> Ez egy földrajzi meghatározása Mitteleuropának. Később Partsch, egy újabb elméletet dolgoz ki, ezúttal Mitteleuropa határait a német nyelvhez és kultúrához köti. Ebben a munkájában azt mondja, hogy: Glatz, Sofia, Sarajevo, Trieste, Geneva, Antwerpen, ezek azok a városok amelyek Mitteleuropa határán elhelyezkedő bástyák. Ami érdekes Partsch elméletében, hogy ezeken kívül ő mélyen behatol az orosz területekre is, ami véleménye szerint a német kultúra vonzáskörébe tartozik.<sup>3</sup>

Feltétlenül meg kell említenünk Fridrich Ratzel Mitteleuropa elképzelését is. A német geográfus azt mondja, hogy Közép-Európa az Alpoktól kezdve, végig az Északi tengerek partjainak mentén, és La Manche csatornától a Kárpátokig, a Rajna és a Duna vonalán végig menve. Ezt nevezi ő annak az élettérnek (Lebens Rhaum), amely tartalmazza az összes földrajzi formát, növény-, és állatvilágot, és azt a klímát amelyre a német népnek szüksége van. Természetesen ez a terület német irányítás alatt kell, hogy álljon kulturális, gazdasági és politikai szempontból egyaránt.<sup>4</sup> Ezekkel szemben ismert az osztrák E. Hanslik elmélete is, aki Mitteleuropát Königsberg, Odessa és Triest

---

<sup>1</sup> Henry Cord Meyer: *Mitteleuropa. In German thought and action 1815 -1945*, p. 109

<sup>2</sup> Ibidem, p. 110

<sup>3</sup> Ibidem, p. 110

<sup>4</sup> Ionel Nicu Sava: *Școala geopolitică germană*, p. 56

háromszögbe helyezi el.<sup>5</sup> Természetesen ezt a megközelítést a német értelmiség figyelembe sem akarta venni, ugyanis Németország Hanslik meghatározásában nem része Mitteleuropának. Láthatjuk, hogy a német és az osztrák Mitteleuropa kép mennyire különbözött.

Egy másik fontos kérdés az, hogy hol is van az úgy nevezett Közép-Európa és a Balkán határa. Közép-Európa-hoz hasonlóan a Balkán egy civilizatórikus fogalom, és csak utána a földrajzi értelemben vett félsziget. A Balkán kifejezést a Római Birodalom bukása óta, kb. 500.-ik évtől használják.<sup>6</sup> Ezen a területen a Keleti kereszténység terjed el, vagyis az ortodoxia. Ez már startból egy ok arra, hogy más legyen mint Európa közép és nyugati része ahol az elterjedt vallás a Római katolikus (majd később a protestantizmus). Ehhez hozzá kell még adjuk azt, hogy a 13.-14. században megindul az iszlám offenzíva, ami bekebelezi az egész balkánt, sőt eljut Magyarország közepéig. Láthatjuk, hogy a Balkán teljesen más körülmények között „nőtt fel”, mint Európa többi része. Az egész nyugat-kelet konfliktusnak vallási okai voltak, aztán később ez a politikában is uralkodóvá vált. De a csírái ennek a konfliktusnak mégis a vallásban rejlenek, ezért a határt talán ott kéne meghúzni ahol az ortodox világ találkozik a nyugati keresztény világgal. Ebből kiindulva mondhatjuk, hogy Erdély még Közép-Európa-hoz, Mitteleuropához tartozik. A 19. század végén létrejött Románia viszont már ezeken a határokon túl helyezkedik el. Ennek az oka az is, hogy Erdélyre mindig is nagyobb hatással volt az Habsburg Birodalom, majd később az Osztrák-Magyar Monarchia, mint az Oszmán Birodalom. Románia esete pont a fordított. Ezért nevezném Közép-Európa egyik keleti bástyájának Erdélyt.

Egy dologban viszont Közép-Európa hasonlít a Balkánra, ez pedig a lakossága összetevői. Mindkettőnek lakossága nagyon vegyes. Mindkettőben kis területen sok fajta nemzetiség él. Amióta a nemzetállam fogalma megszületett, ezeken a területeken, valamilyen téren konfliktusok léteztek a különböző nemzetiségek között. Ez természetesen nem e régióknak a sajátossága, mert Nyugat-Európában is megvannak különböző népek köztött már „klasszikussá” vált konfliktusok, mint a német-francia, francia-angol. A különbség csak az, hogy Közép-Európában és a Balkánon gyakran

---

<sup>5</sup> Henry Cord Meyer, p. 111

<sup>6</sup> Niederhauser Emil – A balkáni fejlődés fő vonásai, p. 191

különböző nemzetiségek egy ország határain belül éltek és élnek mai napig. Erre talán a legjobb példa az Osztrák-Magyar Monarchia volt. Hogy mennyire lehet ezeket a konfliktusokat eltompítani és milyen kísérletek voltak erre, majd a dolgozat további részeiben tárgyalni fogom. Lehet, hogy pontosan ezért izgalmas ezeknek területeknek a történelme és geopolitikája.

A dolgozatomban kiemelt helyet biztosítottam Magyarországnak. Ugyanis ez az ország - és főképp a történelmi Magyarország – geopolitikai szempontból nagyon fontos volt a nagyhatalmaknak. Ez persze elhelyezkedésének volt köszönhető, mivel geopolitikai szempontból fontos térségben helyezkedett el, mely kapuja a cári Oroszország dél és délnyugat fele vezető útjának.

### **Magyar, osztrák és német tervek hatása az I. világháború idején**

Az első világháború kitörésekor a változások előreláthatóak voltak. A kérdés csak az volt, hogy ki fogja a döntőbíró szerepét játszani. A központi hatalmak 1915 elején szinte biztosak voltak győzelmükben, ezért még 1914-ben elkezdik kidolgozni terveiket Közép-Európa jövőjéről. Az Antant hatalmaknak Mitteleuropára, gondolni sem volt idejük ezekben a hónapokban, ugyanis túlságosan el voltak foglalva a háborúval. Habár ismerték a tervek többségét, ezek megghiúsításáért viszont a háborút kellett megnyerni. Mitteleuropa kezdett nagyon népszerű lenni elsősorban Németországban (Friderich Naumann *Mitteleuropa* című könyvének köszönhetően), de Ausztriában és Magyarországon is. Visszatekintve a 19. századba .....

#### *A. Mitteleuropa a 19. században*

Tudnunk kell, hogy az „egységes Közép-Európa” gondolatnak geopolitikai okai vannak, amelyek már a 19. században kezdtek kikovácsolódni. Ugyanis ez a terület, nevében is benne van, közre van zárva, be van kerítve. Keleten a cári Oroszország határolja, nyugaton pedig az angol-szász világ.<sup>7</sup> A geopolitika atyjának nevezett, Friedrich Ratzel, azt mondja, hogy Németországnak csak úgy van esélye megmaradni nagyhatalomnak olyan birodalmak között mint, Oroszország, Anglia, vagy az Amerikai Egyesült Államok, ha egyesíti Közép-Európát. Ratzelnek igaza van. Elméletében nyilvánvalóan Németországot helyezi középpontba, de ez érvényes lehet bármely másik

---

<sup>7</sup> Nicu Sava – Școala geopolitică germană, p. 56

középeurópai országra. Ratzel földrajz tudós és ez előnyére válik, hogy reálisan lássa e terület helyzetét. Nagyon jól tudja, hogy mennyire fontos a nagy terület, ahol az nyersanyag források gazdagok, és a lakosság száma is nagy. Ez már majdnem minden feltétele egy nagyhatalomnak. Emellé még az kell, hogy a nagy terület minél hosszabb szakaszon tengerrel érintkezzen.<sup>8</sup> Ezt Razel helyesen látta. Nem hiába, mondja, hogy Németország létre kell hozza Mitteleuropát, hogy Oroszországgal, Angliával vagy az Amerikai Egyesült Államokkal fel tudja venni a versenyt. Ugyanis e három nagyhatalom tökéletesen megfelel az általa leírt tulajdonságoknak. Ha Németországnak ez nem sikerül, akkor meg fog szünni mint nagyhatalom, és a világ két részre szakad. Az érdekes az, hogy Ratzel már a 19. századvégén megjósolja a bipoláris világot. Pedig akkor az Európába való amerikai beavatkozásról még szó sem volt. Ezeket felvázolva világos, hogy miért is volt annyira fontos főleg Németországnak, de Ausztria-Magyarországnak is Mitteleuropa. Érdekes megnézni, hogy milyen Közép-Európát képzeltek el a központi hatalmak és hogyan szervezték volna meg az antant országok, vagyis a nagyhatalmak. Világos, hogy két ellentétes nézőpont, ugyanis Németország és csatlósai esetében közvetett módon saját jövőjükéről volt szó, a nagyhatalmak pedig egy olyan régiót szerettek volna ami az ő befolyásuk alá tartozzon, gazdaságilag és politikailag egyaránt.

#### *B. „Mitteleuropa” gondolat hatása a térség országaiban*

Az 1860-as években jelennek meg a német és az osztrák pángermán eszmék. A pángermán eszmék egyik kiemelt személyisége Paul de Lagarde, akiben a radikális nacionalizmus az antiszemitizmussal keveredik. Fő gondolataiban kifejti, hogy a német egység bármi áron meg kell valósuljon, és német zászló alatt egyesíteni kéne Közép-Európát, mert csak így lehetne feltartóztatni az Orosz Birodalmat.<sup>9</sup> Továbbá, Mitteleuropa létrehozása érdekében Ausztria-Magyarországot, Németországhoz kell csatolni és elnémetesíteni. E területre kiterjeszteni a szabad kereskedelmet, majd később esetleg Romániát is Mitteleuropához csatolni.<sup>10</sup> Láthatjuk, hogy Lagarde terve igazolja nacionalizmusát, de ugyanakkor érthető, ugyanis ő német létére, Németország érdekeit képviselte. Machiavellista módon gondolkodik országának jövőjéről. Ő saját maga mondja, hogy a német egységnek meg kell valósulnia, bármilyen eszközök árán. Sőt még

---

<sup>8</sup> Molnár Gusztáv, Csizmadia Sádor, Pataki Gábor Zsolt - Geopolitikai szöveggyűjtemény, p. 162

<sup>9</sup> H.C. Meyer, p. 31

<sup>10</sup> .C. Meyer, p. 32

hozzá teszi, hogy ez az eszköz minden valószínűséggel a háború lesz, és ez elkerülhetetlen. Legarde az egységes Közép-Európát három részből állította össze: 1. Az egykori szász császárok birodalma, vagyis Németország és német Ausztria területei. 2. Az észak-keleti rész Schlegel, Holstein, Mecklenburg, Anhalt és orosz Lengyelország területeit foglalná magába. 3. A harmadik alkotóelem Ausztria nem német elemeiből állna össze, tehát, Galicia és Magyarország.<sup>11</sup> A következőkben megláthatjuk, hogy Friedrich Naumann inspirálódni fog Lagarde tanaiból. E mellett említésre méltó Georg von Schönerer és Karl Luger Mitteleuropa terve, aminek lényege az volt, hogy Magyarországot le kell választani Ausztriáról, és esetleg egy perszonalunió jöjjön létre a kettő között, Ferenc József zászlja alatt. Ez után vámszöveséget létrhozni Németország, Ausztria és a Balkán országai között.<sup>12</sup> Érdekes, hogy Lugerék, tervükben nem adnak Magyarországnak túl nagy jelentőséget. Pedig Magyarország történelmi kereteiben, igenis fontos tényező volt elsősorban geopolitikai szempontból.

1890-ben létrejön a Pángermán Liga. Ennek a szerveztnek létezése azért fontos, mert ennek a keretein belül foglamazódik meg a lengyel kérdés rendezése, flotta építés és a szoros angol-német kapcsolatok létrejötte. A szervezet elnöke Ernst Hasse szerint Németország a világpolitikában (Weltpolitik) kell nagy játékos legyen, ennek a feltétele pedig egy komoly gyarmati rendszer kiépítése.<sup>13</sup> Ennek kapcsán tárgyalják a pángermánok Mitteleuropa szerepét, ugyanis a végső cél megvalósulásának érdekében először a kontinensen kell megerősödni. Hesse pedig ezt úgy képzei, hogy szorosán együtt kell működni Ausztriával, emellett kétoldalú szerződést kell kötni Trökországgal, hogy ennek ázsiai területeivel is rendelkezzenek.<sup>14</sup> Ez a pángermánok Mitteleuropa tervezete, ami véleményük szerint Németország számára létfontosságú, és erre lehet majd a világhatalmi státust építeni. Számunkra most már világossá vált, hogy Németország agresszív politikája, mely a flotta építést, a Berlin-Bagdad vasútvonal megépítését szorgalmazta, hibás volt. Az első, Anglia érdekeivel ütközött, az utóbbi pedig Oroszországnak szúrt szemet. Mi is lehetett volna annál rosszabb II. Vilmos császár részéről mint, hogy ezeket a döntéseket meghozza. Ezekkel az intézkedéseivel

---

<sup>11</sup> Lendvai L. Ferenc: Közép-Európa koncepciók, Áron Kiadó, Budapest, 1997, p. 141

<sup>12</sup> Meyer, p. 42

<sup>13</sup> Meyer, p. 53

<sup>14</sup> Meyer, p. 53

gyakorlatilag magáraharagította a nagyhatalmokat és ennek szülöttje lett az I. Világháború. Már említettem Joseph Partsch nevét akinek szintén megvolt a maga Mitteleuropa elmélete. Partsch szerint, Közép-Európát a következő államok kéne alkotsák: Német Birodalom, Ausztria-Magyarország, Svájc, Hollandia, Belgium, Boszni, Szerbia, Montenegró, Románia, Bulgária.<sup>15</sup> Talán Partsch Mitteleuropája hasonlít a legjobban arra amit Naumann 1915-ben ír meg.

Friederich Naumann ezeket a munkákatsaját terve értelmében sikeresen használja fel. Munkájából kiderül, hogy ő sokkal megfontoltabb és rugalmasabb mint Hasse vagy Luger. Éppen ezért az ő Mitteleuropa tervét nem csak a németek, hanem más nemzetiségűek is támogatják. Így Magyarországon a Naumann féle Mitteleuropa támogatóra talál Jászi Oszkár személyében. Láthattuk, hogy egy nagy Közép-Európa létrehozása foglalkoztatta a németországi elitet már a 19. században, viszont ennek a reális esélyei igen kicsik voltak. Ugyanis a Hohenzollerek és a Habsburgok közötti nézeteltérések ezt lehetetlenné tették.<sup>16</sup> Ezek a nézeteltérések csak 1914-re oldódnak meg mikor közösen indítanak háborút. Ekkorra már a Monarchia és Németország vezetői is látták, Anglia, az USA és Oroszország gazdasági túlszárnyalják őket és ha ők ezzel a nagy gazdasági fellendüléssel nem veszik fel a versenyt akkor a világpolitikai sakkasztán megszűnnek játékosoknak lenni. Ez volt az oka annak, hogy Németország flottát kezdett építeni és annak is, hogy Berlint Bagdaddal összekötő vasútvonal építését tervezte. 1914-ben kitört az I. Világháború ami végre lehetőséget adott a központi hatalmaknak Mitteleuropa létrehozására.

Magyarországon, Ausztriában és Németországban igen népszerű lett a XX. század elejére a Közép-Európa gondolat. A politikai elitek szintjén komoly harcokat vívtak a Közép-Európa koncepció kapcsán. Így Magyarországon is ahol Jászi Oszkár volt ennek a gondolatnak a fő támogatója, és ő az aki megfogalmaz egy konkrét elképzelést Közép-Európáról és főleg az itt élő népek jövőjéről. Jászi 1915-ben már megírja *A Monarchia jövője* című könyvét amiben részletesen tárgyalja, hogy melyek volnának azok a lépések

---

<sup>15</sup> Lendvai L. Ferenc: *Közép-Európa koncepciók*, Áron Kiadó, Budapest, 1997, p. 144-145

<sup>16</sup> Graydon A. Tunstall: *Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése és a Mitteleuropa-koncepció* in: Szerk. Romsics Ignácz: *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005, p. 19

amelyeket végig járva, egy konfliktus mentes föderációt lehetne létre hozni, ahol a nemzetiségek békésen élhetnek együtt. Jászi a hangsúlyt első sorban a nemzetiségi kérdésre fekteti, ellentétben Naumannal akinek Mitteleuropa-terve főleg a gazdasági gondok megoldására szolgált volna. Helytálló Jászi Oszkár elképzelése, ugyanis egy olyan föderáció nem működhet amelyet a nemzetiségi konfliktusok belülről marnak szét. 1915-ben már világossá vált, hogy az a dualista Monarchia melyet egy dinasztikus-katonai hatalom forraszt egybe tarthatatlan. Azért is tarthatatlan mert a dualizmus a németek uralmát jelentette Ausztriában és a magyarokét Magyarországon, ez pedig továbbra is a magyarok, csehek, szerbek, románok közötti konfliktusokat élezte.<sup>17</sup>

Ne értsük félre, Jászi nem a Monarchia széttdarabolását szorgalmazza, hanem ennek újjáépítését, demokratizálását. Építeni pedig egy ingtag alapra nem lehet. Ezért kell a Monarchia nemzetiségeit kibékíteni, és garantálni velük szemben, hogy többé nem lesznek elnyomottak, de elnyomókká se váljanak. Jászi egy olyan koncepcióval állt elő, ami a legszebb az összes Közép-Európa terv közül, az egyedül baja az volt, hogy annyira idealista, hogy már utópikusnak és naivnak nevezhető. Terve teljesen logikus és végigkövethető, csak a gyakorlaba ültetése mondhatni lehetetlen. Szerinte a gazdasági, kulturális és demográfiai egymásrautaltság döntőbb lehet mint a pusztá nemzetiségi rokonság.<sup>18</sup> Ez természetesen azt feltételezi, hogy az állam hagyjon fel elnyomó és asszimilációs politikájával. Ha az emberekkel nem éreztetik nap mint nap kisebbségi létüket, nem lesz már számukra teher ez a státus. Ha az állam azt el tudja érni, hogy állampolgárai jólétben és biztonságban éljenek, nem fogják az elszakadás gondolatát támogatni. A Monarchia mai alkotmányával és mai kereteiben képtelen ezt az egyensúlyt fenntartani. Ezért az új államot, aminek a Dunai Egyesült Államok nevet adja, olyan szövetségi államok alkossák, amelyeken belül a többséget ne terheljék meg túl nagy kisebbséggel.

Ezek alapján Jászi a következő képpen gondolta el az új állam megszervezését: 1. Magyarország, a Horvát-Szlavón területek nélkül 2. Ausztria, az osztrák történelmi tartományok német magját foglalná magába, vagyis Alsó- és Felső-Ausztria, Tirol, Stiria, Karintia. Érdekes szerepet ad Jászi Ausztriának, ugyanis az általa felsorolt területekből

---

<sup>17</sup> Jászi Oszkár: *A Monarchia jövője*, ÁKV-Maecenas, Budapest, p. 23

<sup>18</sup> *Ibidem*, p. 35



összerakott országban az osztrák-németek nem volnának többségben. Viszont szerinte akkora kulturális erőt képviselnek, és egy fontos közvetítői szerepet töltenek be a Monarchia északi és déli szlávjai között, illetve a Német Birodalommal. Ezért az osztrák-német nemzetiség szerepe rendkívül jelentős volna. 3. Csehország, Vencel koronája országaiból tevődne össze. 4. Lengyelország, ennek létrehozása nem oldható meg a Monarchia határain belül. 5. Illyria, ez a délszlávság telepterületeit foglalná magába: Isztri, Stájerország szláv területei, Bosznia-Hercegovina, Krajna.<sup>19</sup> A szövetségi államokon belül pedig megyéket hoznának létre. Az igazság az, hogy Jászinak államszövetségi terve támadható. Első sorban a német-osztrákok aggodalma jogos, ugyanis ők egy olyan országnak lennének a polgárai ahol nincsenek abszolút többségben. Az osztrákok szemében egy visszalépés lett volna a dualista Monarchiától, az imént említett államig. E mellett pedig nekik kevésnek tűnt az a szerep, hogy ők közvetítsenek a Német Birodalom és a új szövetségi állam között. Jászi helyesen látja, hogy Lengyelországot be kell vonni ebbe az államszövetségbe. Ami érdekes, hogy ő nem abból a megfontolásból teszi, hogy Oroszországról feltétlenül le kell választani ezt az országot. Oroszországot illetően Jászi abszolút derülátó, és nem tartja veszélynek. Ezzel szemben Gróf Andrassy Gyula jól értékeli az Orosz helyzetet, és geopolitikusként közelíti meg ezt a kérdést. Véleménye szerint a lengyel kérdés Oroszország gyenge pontja<sup>20</sup>, és ha van rá lehetőség akkor segíteni kell a lengyeleknek, hogy létrehozzák saját országukat. Jászi sem és Andrassy sem, Lengyelország anektálására gondolt, hanem partenrként akarták megnyerni maguknak. Lengyelország 18. és 19. századi történelmét figyelembe véve, nagy esély lett volna arra, hogy csatlakozzanak egy Jászi által elképzelt államszövetséghez, ugyanis nekik ez lett volna a nagy esély, hogy megszabaduljanak az orosz igától.

Tovább boncolva *Jászi Dunai Egyesült Állam* tervét, eljutunk a megyék határainak való kérdéséig. Tény és való, hogy nem mindegy, hogy a megye határokat úgy rajzolják meg, hogy egy kisebbség nagy többségben ugyanaz a megye adminisztrációja alá tartozzon, vagy esetleg szétszorni őket két esetleg három megye között. A magyarok

---

<sup>19</sup> Ibidem, p. 38-39

<sup>20</sup> Gróf Andrassy Gyula: *A világháború problémái*, Az „Élet” irodalmi és nyomda részv. társ. , Budapest, 1916, p. 211

túl nagy bizalmat nem élveztek a nemzetiségek körében, és be kell lássuk, hogy ezeknek meg volt rá az okuk, miután Magyarország egy durva asszimilációs politikát folytatott éveken keresztül. Ezért érthető, hogy a Monarchia nemzetiségei szkeptikusan álltak hozzá egy efajta tervhez.

Jászi azzal próbálja nyugtatni ellenfeleit, hogy a különböző nemzetiségek területi és kulturális autonómiával rendelkeznenek. Tehát, minden közösség maga dönt a hivatalos nyelve fölött, és ezt használhatja az adminisztrációban, illetve oktatásban.<sup>21</sup> Továbbá, a parlamentben minden képviselő használhatja saját nyelvét, ezért a törvényeket minden nyelven közzé kell tenni.<sup>22</sup> Az ország lakói pedig szabadon egyesülhetnek, nemzetiségük érdekében nagy nemzeti egyletekké szervezhetnek, gyűléseket tarthatnak, megválaszthatják saját vezetőiket, templomaik és iskoláik saját nemzetiségi egyleteikre vannak bízva, de minden határozatukat kötelesek az állam tudatára hozni.<sup>23</sup> Ezeket az elképzeléseket veszi át Jászi Kossuthtól. Ezen a téren is támadható volt Jászi, ezúttal a magyarok részéről. Sokan úgy látták, hogy ha létre jön az öt szövetségi állam, és emellett azok a nemzetiségek amelyek nem saját fajrokonáikkal élnek egy országban azoknak az autonómia csak kezdetben lesz elfogatható. A következő lépés az elszakadás lesz, hogy egyesülhessenek saját nemzetük országával.

A Jászi féle tervnek talán ez a legutópikusabb része, ugyanis ő hisz abban, hogy a nemzetiségek nem fognak az elszakadás mellett kiállni, ha a Dunai Egyesült Államokban a jólétük és biztonságuk garantált. Jászi Svájc példájával támasztja alá elméletét, bizonyítva, hogy az ő elképzelése működőképes lehet, ugyanis Svájc határos az országában élő nemzetiségek nemzetállamaival, és mégsem akarnak elszakadni. Valószínű, hogy 50-60 évvel korábban, nagyobb népszerűséget élvezett volna Jászi Oszkár terve. De 50 évig a dualista Monarchiában élve a magyarok elvesztették a nemzetiségek bizalmát. Emllett számos támadás érte Jászi tervét azzal érvelve, hogy ő felidná Horvátországot, hogy a más népeket nem szabad hagyni felszabadulni, mert minden nép arra törekszik, hogy elnyomja a másikat, ezért az irredentizmus elkerülhetetlen. A szláv népek felszabadulásával pedig pánszlávizmus veszélyével kell majd szembenézni. A 20. század eljén mikor a Wilson féle liberalista elvek terjednek,

---

<sup>21</sup> Jászi Oszkár: *A Monarchia jövője*, p. 47

<sup>22</sup> *Ibidem*, p. 48

<sup>23</sup> *Ibidem*, p. 48

mikor a nemzetek önrendelkezésének gondolata terjed, egy ehhez hasonló álláspont elfogathatatlan. Azok az emberek akik ehhez hasonló elveket vallottak nem látták azt, hogy a pánszlávizmus terjedését nem úgy kell meggátolni, hogy elnyomod a szláv népeket. Nem látták azt, hogy a nemzetiségek elnyomása és a kemény asszimilációs politika nem vezet jó útra. Ami pedig Horvátországot illeti, a dualista Monarchia hívei folyton azt hangoztatták, hogy milyen sokba kerül Magyarországnak Horvátország. Ezért attól a területtől megszabadulni Magyarország előnyére válna és nem kárára.<sup>24</sup>

Láthattuk, hogy a Dunai Egyesült Államok gondolat részekben támadható volt. Továbbá ismernünk kell a terv gyakorlati részét, vagyis, melyek volnának a Dunai Egyesült Államoknak az alapelvei. Első sorban a tagállamok függetlenségét nem kell korlátozni és a szövetség hatáskörébe csak olyan ügyeket kell bevonni amelyek az egész föderációt érintik, amelyek a következők volnának: közös védelem, közös vám- és kereskedelmi politika, külügyi képviselet, illetve egy bíróság amely az államok közti vitákat volna hivatott rendezni.<sup>25</sup> A hadseregeket pedig minden állam a sajátját képezze, fizesse és szervezze meg. A föderáció minden vezető szervében a tagállamok egyenlően legyenek képviselve, a miniszterek kinevezésében pedig egy rotációs rendszert kell alkalmazni, hogy két évente ezek a posztok változzanak a nemzetiségek között.<sup>26</sup> A birodalmi gyűlés minden évben más tagállam fővárosában gyűlésezen, minden állam pedig népességének nagyságával arányosan küldje képviselőit.<sup>27</sup> Ezért a népesség kulcs kell diktáljon a közös kiadásokban is. Külkapcsolatok terén a nagyköveteket szintén rotációs rendszerrel választják, de mellette minden másik állam képviselve kell legyen egy tanácsadó által. Továbbá a birodalmi gyűlésben minden képviselő saját nyelvén beszélhet.<sup>28</sup> Az öt tagország mellett, létrehoznának hét nemzeti tanácsot amely a személy elvű autonómia biztosítására hivatott.

Szándékosan használtam a föderáció kifejezést ugyanis a szerző ennek nevezi az általa felvázolt államszövetséget. De pontosítanunk kell, ugyanis Jászi valójában egy konföderációról beszél. A Dunai Egyesült Államok öt állam szövetségére alapszik, melyek egyenlőek. Viszont a konföderáció típusok közül is egy sajátos esetről

---

<sup>24</sup> Ibidem, p. 63

<sup>25</sup> Ibidem, p. 83

<sup>26</sup> Ibidem, p. 84

<sup>27</sup> Ibidem, p. 84

<sup>28</sup> Ibidem, p. 85

beszélhetünk amely nagyon hasonlít az 1815 és 1866 között létező Német Konföderációra. Ugyanis az államfő nem egy rotációs rendszer következtében választott személy, hanem a Habsburg ház képviselője. Az tagállamok pedig nem egyenlően vannak képviselve a birodalmi gyűlésben, hanem területi és demográfiai adottságaiknak megfelelően.

Karl Renner elképzelése hasonlít Jászi három szintes államszerkezet tervére. Pont azt próbálja megszüntetni ami a Monarchiának a legnagyobb hibája volt: a centralizált állam. Valóban helyes a decentralizálás elve, és az is, hogy asszimiláló politikának nincsen helye többé. A gond az, hogy Jászi egy ideális megoldást keres. Nagyon világos és helyénvaló Rónai András meglátása miszerint ideális megoldás egy olyan területen létezhet ahol, a népcsoportok egy egymástól jól elhatárolható területen élnek.<sup>29</sup> Közép-Európában szó sincs erről. Éppen ezért ideális megoldás sem létezik.

Láthatjuk tehát, hogy Jászi terve a végtelenségig idealista, elméletét a Wilsoni elvekre, a világbékére építi. Sajnos mikor *A Monarchia jövője* című könyvét megírta, nem látta, hogy a Wilson elnök által terjesztett idealizmust minden kis és nagy állam kirakja a kirakatba, de valójában egy kő kemény realista politikát folytat, ahol mindenki saját érdekeit próbálja érvényesíteni. Csak másodsorban gondolnak a nemzetiségi kérdés megoldására. Láthattuk, hogy hogyan képzelte el elméletének gyakorlatba helyezését, sajnos meg vannak annak is a gyengéi. Ha döntéshozásban való küldöttségnek aránya szoros kapcsolatban van a népességgel, tehát a területtel is, ez már konfliktus generáló helyzet. Jászi az ilyen fajta cáfolatokra mindig Svájc példájával vág vissza. Sajnos nem tudatosul benne, hogy ami Svájcnak sikerült a 19. század közepén, azt Magyarország már nem tudja megtenni az 1910-es, 1920-as években. A nemzetállamban való gondolkodás győzött a föderális állam gondolata fölött. Viszont Jászinak abban igaza van, hogy a Közép-Európa kis államokra bomlása, valamennyinek végletes lehet. A nemzetiségek akkori vezérei sajnos nem hosszú távon gondolkoztak. A rövidtávú politikai gondolkodás pedig pontosan oda vezetett amit Jászi és Ratzel megjósoltak. Először Hitler söpör végig Közép-Európán, majd a II. Világháború után fél évszázadik egy bipoláris világgal nézhetünk szembe.

---

<sup>29</sup> Rónai András: *A nemzetiségi kérdés területi megoldása*, in: Magyar Szemle, 1937 november, p. 205

Jászi Oszkár volt a Közép-Európa projekt ideológusa és zászlóvivője Magyarországon. Az érdekeős az, hogy ő elsősorban a nemzetiségi kérdés megoldása végett dolgozza ki ezt a tervet, a gazdasági oldala csak másodlagos kérdés. Azért mert szerinte csakis a nemzetiségek kapcsolatainak rendezésével lenne képes a sok kis ország, és sok kis népcsoport megmaradni. Az osztrák Karl Renner talán az átmenet Jászitól Friedrich Naumannig. Ő már fontosabb szerepet szentel Közép-Európa gazdasági kérdéseinek, míg Naumann világbirodalmat akar építeni, ezért az ő esetében a nemzetiségi kérdés háttérbe szorúl.

Ausztriában is nagyon népszerű volt egy egységes Közép-Európának a gondolata. Ennek legfontosabb megfogalmazója volt az osztrák politikus Karl Renner. Az alapgondolat szintén a Monarchia megreformálása. Az osztrák politikus is egy három szintű állam szerkezetre épít, mégis terve különböző. Tudnunk kell azt, hogy Renner Ausztriáról beszél, nem a Monarchiáról, viszont terve annyira pontos, hogy ezt nem volna nehéz kibővíteni az egész Monarchia területére. Jászi szerint ezt politikai megfontolásból teszi, és nem azért mert ő úgy gondollja, hogy Magyarország nákül a problémát meg lehetne oldani. Az alapgondolat mindkettőjükénél ugyan az: hogyan lehetne a nemzetek önrendelkezési jogát úgy megvalósítani, hogy számukra biztosítva legyen a legdemokratikusabb alkotmány, és ugyanakkor az állam egysége is megmaradjon.<sup>30</sup> Renner úgy képzei el, hogy Ausztriát a benne élő nyolc nemzet – német, cseh, lengyel, rutén, szerb-horvát, szlovén, olasz, román – szövéséges államává kell alakítani. Ami a lényeg, hogy nem területi, hanem személyi alapokon.<sup>31</sup> Ezek az ország egész területén szuverenitást élveznének az összes nemzettag fölött kulturális szempontból. Ez amiről Renner beszél, ezt ma személy elvü és kulturális autonómiának nevezzük. Tehát a nyolc nemzet nemzetgyűléseket hozna létre, amelyek Bécsben üléseznének, ezeknek alárendelve pedig nyolc nemzeti kormány működne. Ez azt tükrözi, hogy az osztrákok továbbra is amennyire lehet ellenőrizni szeretnék a nemzetiségek vezéreinek tevékenységét. Arról Renner nem beszél, hogy a nemeti kormányok hol székelnének, de az imént említett logika szerint minden bizonynal Bécsben. Ezek mellett egy új területi beosztást vázol fel, ami a következő képpen nézne ki: nyolc tagállamra

---

<sup>30</sup> Jászi Oszkár: *A Monarchia jövője*, p. 99

<sup>31</sup> *Ibidem*, p. 100

osztaná Ausztriát, amelyek a régi guberniumoknak felelnének meg, amelyek saját országgyűléssel és kormánnyal rendelkeznenek.<sup>32</sup> Továbbá a tagállamok körökre volnának lebontva, amelyek ha lehet egynyelvű helyi egységek legyenek, és a nemzeteknek teljes önkormányzatot biztosítanának.<sup>33</sup> A lényeg az, hogy úgy megoldani a problémát, hogy számottevő kisebbség ne kerüljön sehová.

Renner annak érdekében, hogy a központosításon enyhítsen, az össz állam szuverenitását megossza. E szerint, a nemzetek az iskolai és a kulturügyeket.<sup>34</sup> Ezért is mondja hogy a nemzetgyűlések a kulturális ügyeiket lesznek hivatottak intézni Bécsben. A tagállamok hatáskörének központja pedig a mezőgazdaság lesz.<sup>35</sup> A továbbiakban Renner ellentétekbe ütközik, ugyanis a német nyelv továbbra is az államnyelv volna, ami ellentétben van egy szövetségi állam alapelveivel. A másik problémás kérdés a Renner-tervben, hogy ő ugyan a nemzetek önrendelkezési jogát szeretné megvalósítani, de keményen elítéli a területi autonómia kérdését. Aki a nemzetek önrendelkezése és a wilsoni idealizmus zászlóvivőjének tartja magát, annak látni kéne, hogy kisebbségben élő nemzet egyedüli esélye a fejlődésre és megmaradásra, az a területi autonómia. Ezért helytelen Rennernek az az állítása, miszerint a területi autonómia magukra a nemzetekre nézve káros, ugyanis, így elveszitenék azokat a kisebbségeiket melyek a nemzeti területen kívül esnek.<sup>36</sup> Éppen ezért ha komolyan vesszük a nemzetek önrendelkezési jogát, akkor az államszövetségen belül élő minden nemzetnek meg kéne adni úgy a személy elvű, mint a területi autonómiát. Renner nem látta azt, hogy az a nyolc nemzet melyről ő beszél, nem fog megelégedni a kulturális autonómiával, ezért a probléma nem kerülne megoldásra, és ezért rövid időn belül már nem területi autonómiát fognak kérni, hanem független államiságot. Mint már említettem, én nem hiszek abban, hogy a nemzetek egy államon belül való kibékítése működhetett volna, valószínűleg ekkor már túl késő volt. De az is biztos, hogy a Renner féle föderációs terv, ami inkább egy osztrák centrális állam, mint demokratikus államszövetség sem működhetett.

Láthattuk, hogy Jászi Oszkár és Karl Renner elképélései a nemzetiségi kérdés rendezésében látják a megoldást. Ők nem egy világhatímat akarnak építeni mint

---

<sup>32</sup> Ibidem, p. 100

<sup>33</sup> Ibidem, p. 100

<sup>34</sup> Ibidem, p. 101

<sup>35</sup> Ibidem, p. 101

<sup>36</sup> Ibidem, p. 104

Naumann, nem akarják a versenyt felvenni Nagy Britanniával, Oroszországgal vagy az Amerikai Egyesült Államokkal, ugyanis erre nincs reális lehetőség. Látják azt, hogy ha az Osztrák Magyar Monarchia darabokra esik akkor nem lesz semmi akadéja annak, hogy Németország vagy Oroszország bekebelezze őket. A versenyt nem szeretnék felvenni, csupán a megmaradásért harcolnak a nagyhatalmak között. Mindketten helyesen látják azt, hogy egy nagyobb méretű föderáció, Jászi esetében konföderáció működőképes legyen, a benne élő nemzetiségek békében tudjanak egymás mellett élni. Erre próbál orvoslást találni Jászi és Renner úgy, hogy elsősorban saját népük érdekeit nézik. Sajnos sokan nem látták azt, hogy ezen a területen akkora a népek közti egymásrataltság, hogy egyedül senki nem volna képes megmaradni. Ezért az érdekeket közös érdekké kell tenni és együtt fellépni a külső veszélyek ellen. A gond az, hogy párizsi békerendszernek köszönhető utódállamok a külső veszélyben egymást látták és sehogy sem tudtak egy híron pendülni.

*C. Friedrich Naumann és a német „Mitteleuropa” törekvés az I. világháború alatt*

Nem csak a Monarchia területén volt népszerű az egységes, erős Közép-Európa jövőjének gondolata. A németországi politikusokat és gondolkodókat is foglalkoztatta ez a téma. Mint már említettem már a 19. században dolgoztak ki terveket Közép-Európa, vagy Mitteleurópa azaz Köztes-Európa jövőjéről. Németország mely nagyhatalom volt Bismarck idején érezte, hogy Nagy Britannia, USA és Oroszországgal szemben hamarosan alul fog maradni, ugyanis ezek gazdasági fellendülésüknek köszönhetően lekörözik Németországot. A németek a megoldást abban látták, hogy flottát kell építeni és ez által létrehozni egy gyarmatbirodalmat. II. Vilmos e politikájának köszönhetően elveszíti Nagy Britannia partnerségét. A császár másik nagy bakklövése pedig a Berlin-Bagdad vasútvonal megépítésének terve volt, amely tökéletesen keresztelte és az orosz geopolitikai terveket. Mindkettő esetében Németországnak befolyása alá kellett helyezze az általuk Mitteleurópának nevezett területet, vagyis Közép-Európát. Mindenki számára világossá vált, hogy német világpolitikai tervek megvalósítása háború nélkül nem teljesülhet. Ezért az 1914 június 28.-i sarajevói merénylet kapóra jött a központi hatalmaknak, így megindíthatták a háborút a nagyszabású tervek megvalósításáért.

Ekkor írja meg Friedrich Naumann (1860-1919) német geopolitikus *Mitteuropa* című munkáját. Naumann a klasszikus realista gondolkodást képviselte, amely szerint saját országa és népe érdekeit bármely eszközzel érvényesíteni kell. A II. Vilmos császár Németországában a végső cél egy nagy gyarmat birodalom kiépítése volt, melynek az elő szakasza *Mitteuropa*. Ez a politika készítette Naumant, hogy elkészüljön munkájával. Naumann *Mitteuropájának* első szakaszában kizárólag Németországra és az Osztrák-Magyar Monarchiára közti vámunióra szorított. <sup>37</sup> Ez a terv rövid életű, ugyanis rájön, hogy egy efajta szövetség kevés volna egy gyarmatbirodalom építésére. Ezért *Mitteuropa* határait kitolja úgy kelet fele, mint nyugat fele, így Hollandia, Belgium, Németország, Ausztria-Magyarország, Lengyelország, Románia, Törökország, Bulgáriából állt volna a szövetség. Ha megnézzük Európa térképén, hogy ez mekkor területet foglal magába, érthetővé válik számunkra, hogy miért nem engedhette meg ezt Franciaország, Oroszország és Nagy Britannia. Nagy Britannia ismét a „balance of power” politikáját folytatva, kivárt, majd eldöntötte, hogy melyik oldalra álljon. Mivel Németország villámháborúja nagyon sikeresnek bizonyult a háború első évében, a brittek, hogy kizárják bárkinek is a kontinentális hegemóniáját, az Antant oldalán szállnak harcba. Azokban a hónapokban mikor a villámháború sikeresnek látszott, Bethmann Hollweg német kancellár nyilvánosságra hozza a háború célkitűzéseit, a szeptemberi programot. <sup>38</sup> Ez Franciaország, Belgium, Hollandia, Ausztri-Magyarország és Lengyelországgal kötött közép-európai gazdasági vámuniót. Ugyan nem volt kimondva, de az alapelv az volt, hogy *Mitteuropa* megszilárdítsa a közép-európai német gazdasági dominanciát. Közben a háború nem úgy alakul ahogy a központi hatalmak elképzelték, ugyanis a villámháború nem válik be, ezért a *Mitteuropa* koncepciót félre kell tenni egészen 1915 decemberéig. Ekkor a központi hatalmak csapatai legyőzik Szerbiát, így apcsolatba kerülnek Törökországgal és úgy tűnt, hogy a Berlin-Bagdad vasút megépítésének most

---

<sup>37</sup> Henry Cord Meyer - *Mitteuropa*. In *German thought and action 1815 -1945*, p. 199

<sup>38</sup> Graydon A. Tunstall: *Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése és a Mitteleuropa-koncepció*, in: Romsics Ignácz (szerk) - *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005, p. 20



már semmi akadály, így a német Közép-Európa koncepció újra napirendere kerül.<sup>39</sup> Továbbá a Közel-Keletről hozott olaj és gabona segítségével a háborút is meg tudják nyerni, az pedig Mitteleurópa létrejöttét jelentené.<sup>40</sup> Ekkor a német vezérkari főnök, Erich von Falkenhayn, előáll saját tervével, amiben kifejti, hogy egy politikailag és gazdaságilag megszervezett Mitteleurópára van szükség ami meg kell előzze a katonai értelemben vett föderáció gondolatát. A végső cél pedig Ausztria-Magyarország megnyerése egy Balti és Északi-tengertől az Alpokig, az Adriai-tengerig és a Duna-völgyéig húzódó Közép-Európa föderációs terv megvalósításában, ami egy harcos, de nem militarista államszövetség volna.<sup>41</sup> A Brussilov offenzíva során az osztrák-magyar csapatok a megsemmisülés határára kerülnek, így a német hadsereg egyedül marad. Ekkor már csak idő kérdése volt az antant hatalmak győzelme. Érdekes, hogy Naumann ekkor sem mond le Mitteleuropa tervéről. A németek belátják, hogy a gyarmatbirodalom építést egyelőre halasztani kell, de a közép-európai dominanciájukról nem mondanak le. Naumann átfogalmazza tervét, amely ezuttal abból állt, hogy háború után Németország egyesül Ausztria-Magyarországgal, majd szépen lassan a szövetségbe bevenni a többi közép-európai államot.<sup>42</sup> Ami nagyon érdekes Naumann gondolkodásában, hogy felmerül benne egy francia-német szövetség lehetősége, de mivel Franciaország túl közel állt Angliához ennek valószínűsége nem maradt, viszont nem zárja ki a jövőbeli együttműködést.<sup>43</sup> Oroszországot viszont igen, ugyanis az igazi veszélyt bennük látja, annak ellenére, hogy a német árura ott volna a legnagyobb kereslet de ez túlságosan megerősítené a keleti nagyhatalmat, így Németország lemondhat európai vezető szerepéről.<sup>44</sup>

Véleményem szerint Németország már akkor elvesztette a nagyhatalmakkal a versenyt, mikor II. Vilmos Bismarckot menesztette a kancellári székéből. A vaskancellár felismerte a Németország földrajzi elhelyezkedéséből adódó helyzetet, ezért szövetségekkel

---

<sup>39</sup> Ibidem, p. 21

<sup>40</sup> Henry Cord Meyer - *Mitteleuropa. In German thought and action 1815 -1945*, p. 223

<sup>41</sup> Graydon A. Tunstall: *Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia hadvezetése és a Mitteleuropa-koncepció*, in: Romsics Ignác (szerk): *Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2005, p.23

<sup>42</sup> Irinyi Károly – „Mitteleuropa”-tervezetek és a magyar politikai közvélemény, p. 21

<sup>43</sup> Ibidem, p. 22

<sup>44</sup> Ibidem, p. 22

biztosította be országát, és tartózkodott a hódító politikától.<sup>45</sup> Tudta, hogy egy hegemoniáért vívott háború esetén a kétfrontos háború elkerülhetetlen, ahhoz pedig Németország nem elég erős. II. Vilmos császár akinek geopolitikai és diplomáciai tudása messze állt a Bismarckétól, nem látta azt, hogy mielőtt meghirdetné nagy geopolitikai terveit, a kontinensen kell bebiztosítsa magát. Közép-Európát szövetségek behálózásával kellett volna megnyerje magának, pontosan úgy ahogy azt előtt Bismarck tette.

---

<sup>45</sup> Gróf Andrássy Gyula: *A világháború problémái*, Az „Élet” irodalmi és nyomda részv. társ. , Budapest, 1916, p. 248